

SUN'YI INTELLEKT VOSITASIDA NUTQIY FAOLIYATNI TASHKIL ETISH ORQALI INKLYUZIV INGLIZ TILI TA'LIMIDA TALABALARNING INTELLEKTUAL-KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Qodirova Maxinisa Benojanovna

J. A. Tashenev nomidagi universitet,

Jahon tillari kafedrası katta o'qituvchisi, Qozog'iston

Annotatsiya: Mazkur tezisdá inklyuziv oliy ta'lim sharoitida ingliz tilini o'qitishda sun'iy intellekt vositasida tashkil etiladigan nutqiy faoliyatning talabalarning intellektual-kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishdagi metodik imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqotning dolzarbligi generativ sun'iy intellekt texnologiyalarining ingliz tilini o'rganishda dialogik mashq, individual tayanch, tezkor fikr-mulohaza va turli formatlarda ta'limiy material yaratish imkoniyatlarining kengayishi bilan belgilanadi. Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar AI vositalaridan foydalanish natijasi ularning mavjudligi bilan emas, balki pedagogik topshiriqning qanday loyihalashtirilgani bilan bog'liqligini ko'rsatmoqda. Xususan, 2025-yildagi tizimli tadqiqotlar generativ AI ingliz tilidagi tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatiga ega ekanligini, biroq ortiqcha tayanish va passiv fikrlash xavfini ham yuzaga keltirishini qayd etadi.

KIRISH modeli sun'iy intellektni tayyor javob manbai sifatida emas, balki talabaning mustaqil fikrlashi va nutqiy faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi boshqariladigan vositachi sifatida talqin qiladi. Model oltita bosqichni o'z ichiga oladi: **K — kirish imkoniyati; I — interaktiv nutqiy vazifa; R — reflektiv tekshiruv; I — inklyuziv hamkorlik; S — shaxsiylashtirilgan tayanch; H — humanistik nazorat.** Mazkur yondashuv orqali talaba AI tomonidan yaratilgan axborotni shunchaki qabul qilmaydi, balki uni tahlil qiladi, tekshiradi, qayta ifodalaydi, dalillar bilan boyitadi va real kommunikativ vaziyatda qo'llaydi. Shunday qilib, sun'iy intellekt texnologiyasi til o'rganishning yakuniy maqsadi emas, balki intellektual, kommunikativ va reflektiv faoliyatni faollashtiruvchi metodik vositaga aylanadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, generativ AI, ingliz tili, nutqiy faoliyat, intellektual-kommunikativ kompetensiya, inklyuziv ta'lim, shaxsiylashtirish, mediatsiya, tanqidiy fikrlash, KIRISH modeli.

Asosiy mazmun

Bugungi kunda ingliz tilini o'qitish jarayonida talabaning faqat grammatik va leksik bilimlarini shakllantirish yetarli emas. Zamonaviy kommunikativ kompetensiya talabaning axborotni tahlil qilishi, dalil va fikrni farqlashi, suhbatdoshning

kommunikativ maqsadini tushunishi, o'z fikrini asoslay olishi va turli kommunikativ sharoitlarda mos strategiyani tanlay olishini talab qiladi.

Inklyuziv ta'lim sharoitida mazkur vazifa yanada murakkablashadi. Talabalar til darajasi, axborotni qayta ishlash tezligi, kommunikativ tajribasi, texnologiyalardan foydalanish imkoniyati va ta'limiy ehtiyojlari bilan farqlanadi. Shu sababli bir xil shakldagi nutqiy topshiriq barcha talabalar uchun bir xil darajada qulay bo'lmashligi mumkin. Bunday vaziyatda Universal Design for Learning tamoyillari asosida turli formatdagi kirish, tayanch va javob imkoniyatlarini yaratish muhimdir.

Sun'iy intellekt ushbu jarayonda matnni soddalashtirish, lug'aviy tayanch yaratish, dialogni modellashtirish, savollar ishlab chiqish, nutqiy mashqni takrorlash va dastlabki fikr-mulohaza berish kabi imkoniyatlarni taqdim etadi. 2025-yildagi tizimli sharhlar GenAI ingliz tilini o'rganishda o'qituvchi, repetitor, fikr-mulohaza beruvchi, kognitiv stimulyator va suhbatdoshlik kabi turli funksiyalarni bajarishini ko'rsatadi. Biroq ortiqcha tayanish, kontent sifati va akademik halollik bilan bog'liq muammolar ham saqlanib qolmoqda.

Shuning uchun ushbu tadqiqotda AI bilan ishlashning **mahsulotga emas, jarayonga yo'naltirilgan modeli** taklif qilinadi. Talaba AIga «men uchun javob yarat» mazmunidagi topshiriq bermaydi. Aksincha, u AI tomonidan berilgan materialni tekshiradi, undagi dalillarni baholaydi, muqobil nuqtayi nazarni izlaydi va yakuniy fikrni mustaqil shakllantiradi.

Ushbu yondashuv quyidagi metodik ketma-ketlik orqali ifodalanadi:

muammoli vaziyat → AI bilan o'zaro ta'sir → axborotni tekshirish → nutqiy qayta ishlash → real kommunikatsiya → refleksiya.

Mazkur ketma-ketlik asosida ishlab chiqilgan KIRISH modeli oltita tarkibiy elementni birlashtiradi.

K — kirish imkoniyati. Talabaga matn, audio, transkript, vizual material yoki boshqa formatlardan foydalanish imkoniyati beriladi.

I — interaktiv nutqiy vazifa. Talaba AI bilan yoki tengdoshlari bilan dialogga kirishadi, savol beradi, fikr bildiradi va muammoni hal qiladi.

R — reflektiv tekshiruv. Talaba AI javobidagi faktik, mantiqiy va lingvistik jihatlarni tekshiradi.

I — inklyuziv hamkorlik. Talabalar turli kommunikativ rollarni bajarib, bir-birining fikrini tinglaydi va mazmunni hamkorlikda shakllantiradi.

S — shaxsiylashtirilgan tayanch. AI individual ehtiyojga mos savol, lug'at, model, til birikmasi yoki qo'shimcha tushuntirishni taqdim etadi.

H — humanistik nazorat. Yakuniy qaror, baholash va natija uchun javobgarlik inson — talaba va o'qituvchida qoladi.

KIRISH modelining asosiy xususiyati shundaki, sun'iy intellekt talabaning fikrlash faoliyatini almashtirmaydi. Aksincha, AI javobi talabaning tahliliy faoliyati

uchun materialga aylantiriladi. Masalan, ingliz tilidagi munozara topshirig'ida talaba avval o'z pozitsiyasini shakllantiradi, keyin AI orqali qarama-qarshi dalillarni oladi, ularni mustaqil manbalar bilan tekshiradi va yakunda o'z nuqtayi nazarini og'zaki himoya qiladi. Bunda til o'rganish, tanqidiy fikrlash va kommunikativ strategiya bir vaqtning o'zida rivojlanadi.

Bu yondashuv zamonaviy tadqiqotlarning xulosalari bilan hamohangdir. Liu, Sihes va Lu generativ AI vositalarining EFL ta'limida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyati bilan birga, undan haddan tashqari foydalanish natijasida analitik faoliyatning susayishi xavfini ham ko'rsatadi. Shu sababli AI bilan ishlash topshirig'ining majburiy qismi sifatida **verifikatsiya va refleksiya** kiritilishi metodik jihatdan muhimdir.

Inklyuzivlik nuqtayi nazaridan ham AI ikki tomonlama imkoniyatga ega. Cong-Lem va hammualliflarning 2025-yildagi tizimli sharhida GenAI shaxsiylashtirilgan tayanch, ko'p tillilik va ta'limga kirish imkoniyatlarini kengaytirishi mumkinligi, biroq infratuzilmadagi tengsizlik, raqamli savodxonlik tafovuti, algoritmik og'ish va ingliz tilining ustunligi kabi xavflarni kuchaytirishi mumkinligi ko'rsatilgan. Demak, AI asosidagi inklyuziv ta'lim texnologik emas, avvalo **pedagogik va etik jihatdan boshqariladigan jarayon** bo'lishi kerak.

Nutqiy faoliyatga alohida e'tibor berish ham muhimdir. López-Molinesning 2025-yildagi tizimli sharhi generativ AI vositalarining EFLdagi og'zaki ko'nikmalarni rivojlantirish, kommunikativ kompetensiyani qo'llab-quvvatlash va individual nutqiy mashq uchun imkoniyatlarini tahlil qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar til ta'limidagi GenAI izlanishlarida yozma nutq hali ham ustunligini, speaking, listening va reading yo'nalishlari esa nisbatan kamroq o'rganilganini ko'rsatmoqda.

Shu asosda nutqiy faoliyatni AI bilan bog'lashning quyidagi turlari taklif qilinadi:

1. **AI-dialog** — talaba sun'iy intellekt bilan real kommunikativ vaziyatni modellashtiradi.

2. **AI-debat** — AI qarama-qarshi pozitsiyani egallaydi, talaba esa dalillar bilan javob beradi.

3. **AI-mediatsiya** — murakkab matn boshqa auditoriya uchun sodda va tushunarli shaklda qayta ifodalanadi.

4. **AI-xatolarini aniqlash** — talaba AI javobidagi xatolarni topadi va tuzatadi.

5. **Reflektiv nutq** — talaba AI yordamining foydali va cheklangan tomonlarini ingliz tilida izohlaydi.

Mazkur topshiriqlarning umumiy jihat shundaki, yakuniy natija AI tomonidan yaratilgan matn emas, balki **talabaning mustaqil nutqiy harakati** hisoblanadi.

Tadqiqot natijasida intellektual-kommunikativ kompetensiyaning besh tarkibiy komponentini ajratish taklif etiladi: **kognitiv-tahliliy, nutqiy-pragmatik, ijtimoiy-inklyuziv, metakognitiv va raqamli-etik komponentlar**. Ularning rivojlanishi

talabaning ma'lumotni tahlil qilishi, muloqot strategiyasini tanlashi, turli ishtirokchilar bilan hamkorlik qilishi, o'z faoliyatini nazorat qilishi va AI bilan ishlashning etik chegaralarini tushunishi orqali namoyon bo'ladi.

Xulosa

Shunday qilib, sun'iy intellekt vositasidagi nutqiy faoliyat ingliz tilini inklyuziv o'qitishda talabalarning intellektual-kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish uchun istiqbolli metodik vosita sifatida qaralishi mumkin. Biroq uning pedagogik samarasi AI texnologiyasining o'ziga emas, balki topshiriqning tuzilishi, o'qituvchi nazorati, verifikatsiya, refleksiya va inklyuziv dizayn tamoyillariga bog'liq.

Taklif etilgan **KIRISH modeli** AI texnologiyasidan foydalanishni kirish imkoniyati, interaktiv nutqiy faoliyat, reflektiv tekshiruv, inklyuziv hamkorlik, shaxsiylashtirilgan tayanch va inson nazoratining yagona metodik tizimiga birlashtiradi. Modelning asosiy tamoyili — **AI talaba o'rniga fikrlamasligi, balki talabaning fikrlashi va muloqot qilish imkoniyatlarini kengaytirishi.**

Mazkur konseptual modelning samaradorligi keyingi bosqichda kvazi-eksperimental yoki aralash metodli tadqiqot orqali empirik jihatdan tekshirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Liu J., Sihe A. J. B., Lu Y. How do generative artificial intelligence (AI) tools and large language models (LLMs) influence language learners' critical thinking in EFL education? A systematic review // *Smart Learning Environments*. 2025. Vol. 12. Article 48. DOI: 10.1186/s40561-025-00406-0.
2. Cong-Lem N., Van Bui C. N., Nguyen N. P. N., Huynh M. Q. Bridging or Breaking? A Systematic Review of How Generative AI Shapes Equity in Foreign Language Education // *International Journal of Applied Linguistics*. 2025. DOI: 10.1111/ijal.70052.
3. López-Molines L. A Systematic Review of Generative Artificial Intelligence-based Tools to Improve Oral Skills in English as a Foreign Language // *The EUROCALL Review*. 2025. Vol. 32, No. 2. P. 183–195. DOI: 10.4995/eurocall.2025.23941.
4. Lee S., Choe H., Zou D., Jeon J. Generative AI (GenAI) in the language classroom: A systematic review // *Interactive Learning Environments*. 2026. Vol. 34, No. 1. P. 335–359. DOI: 10.1080/10494820.2025.2498537.
5. Li B., Tan Y. L., Wang C., Lowell V. Two years of innovation: A systematic review of empirical generative AI research in language learning and teaching // *Computers and Education: Artificial Intelligence*. 2025. Vol. 9. Article 100445. DOI: 10.1016/j.caeai.2025.100445.
6. Golea T. AI-powered pathways to equity: A PRISMA systematic review of artificial intelligence applications in inclusive and differentiated English as a foreign language instruction (2020–2025) // *Educational Role of Language Journal*. 2025. Vol. 2025-2, No. 14. P. 6–23. DOI: 10.36534/erlj.2025.02.01.
7. Ekizer F. N. Exploring the impact of artificial intelligence on English language teaching: A meta-analysis // *Acta Psychologica*. 2025. Vol. 260. Article 105649. DOI: 10.1016/j.actpsy.2025.105649.